

MASARYKOVA UNIVERZITA

Geografie obyvatelstva a sídel

Úvod do problematiky

PedF, katedra geografie 1

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Geografie obyvatelstva:

- ▣ Úvod, zařazení v rámci geogr. disciplín, historie. Základní zdroje dat (sčítání, průběžná evidence, charakter územních jednotek).
- ▣ Vývoj obyvatelstva a geografické rozmístění obyvatelstva (metody hodnocení, vliv přírodních a sociálních podmínek, vývojové trendy).
- ▣ Přirozená reprodukce obyvatelstva (základní demografické charakteristiky, globální problémy populačního vývoje, populační teorie a zákony, populační politika).
- ▣ Migrace a ostatní formy prostorové mobility obyvatelstva (hlavní směry stěhování v ČR, hlavní rysy mezinárodní migrace, migrační motivace, územní mobilita jako regionálnětvorný proces).
- ▣ Sociální, ekonomická a kulturní struktura populací.
- ▣ Populační prognózy.

PedF, katedra geografie 2

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Sylabus přednášek

Geografie sídel

- ▣ Sídelní systém (historický vývoj struktury osídlení).
- ▣ Proces urbanizace (způsoby hodnocení, vývojové fáze, regionální rozdíly).
- ▣ Městská a venkovská sídla (vymezení pojmů, funkční klasifikace sídel, současné změny ve venkovském osídlení).
- ▣ Vnitřní struktura a organizace měst (základní pravidelnosti v demografické, sociální a funkční diferenciaci).

PedF, katedra geografie 3

Základní studijní literatura

- BAŠOVSKÝ, O., MLÁDEK, J.: *Geografie obyvatelstva a sídel*, Bratislava: UK , 1989 MLÁDEK, J.: *Základy geografie obyvatelstva*, Bratislava: SPN , 1992
- VOTRUBEC, C.: *Lidská sídla*, Praha: Academia , 1980
- Chalupa, P., Tarabová, Z.: *Geografie obyvatelstva, demografie, geografie sídel*. MU, Brno 1990.
- IOM: *World migration: Costs and Benefits of International Migration*. IOM World Migration Report Series, 2005, 495 s.

Doporučená studijní literatura

- ☒ CARTER, H. *The Study of Urban Geography*. London, New York: Edward Arnold ; New York : Co-published by Halsted Press, 1995.
- ☒ HABITAT. *An Urbanizing World*. 1996.
- ☒ HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení v ČR*. Praha: PřF UK, 1987.
- ☒ MLÁDEK, J. *Základy geografie obyvatelstva*. Bratislava: SPN, 1992.
- ☒ MUSIL, J. *Sociologie soudobého města*. Praha: Academia, 1967.
- ☒ SÝKORA, L. *Teoretické přístupy ke studiu města*. In: *Sýkora, L. (ed): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*, s. 64-100. Praha: PřF UK, 1993.

Časopisy

- ☒ Domácí: Demografie, Demografia (SK)
- ☒ Zahraniční (výběr): Urban Studies, Economic Geography, Annals of the Association of American Geographers, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, International Journal of Urban and Regional Research, Environment and Planning, GeoJournal, Demography, International Journal of Population Geography, Population, Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, Population Studies, International Migration, European Journal of Population, European Urban and Regional Studies.

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

www – odkazy

- ⊗ <http://www.czso.cz> (oficiální stránky Českého statistického úřadu)
- ⊗ <http://www.undp.org/popin> (oficiální stránky United Nations Population Division - oddělení OSN pro obyvatelstvo)
- ⊗ http://www.census.gov/main/www/stat_int.html (oficiální stránky amerického federálního statistického úřadu, odkazy na statistické úřady celého světa)

Geografie obyvatelstva:

- ⊗ <http://www.prb.org> Population Reference Bureau (institute zabývající se výzkumem, popularizací a výukou demografické problematiky)
- ⊗ <http://www.un.org/popin/> United Nations Population Information Network
- ⊗ <http://www.demografie.info/> - informační portál České demografické společnosti: analýzy, komentáře, aktuality

Migrace:

- ⊗ <http://imigrace.mpsv.cz/>, <http://www.cizinci.cz/> - integrace cizinců do české společnosti (stránky MPSV)
- ⊗ <http://www.iom.cz/>, <http://www.iom.int> - Mezinárodní organizace pro migraci
- ⊗ <http://www.migraceonline.cz/> - MIGRACE ONLINE je součástí **MIGRAČNÍHO PROGRAMU OSF**

PedF, katedra geografie 7

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

www – odkazy

Geografie sídel:

- ⊗ <http://www.uur.cz> - stránky Ústavu územního rozvoje
- ⊗ <http://www.citypopulation.de/> - světové aglomerace a sídla

United Nations Sites:

- ⊗ UN Development Programme <http://www.undp.org/>
- ⊗ UN Environment Programme <http://www.unep.org/>
- ⊗ UN High Commission for Refugees <http://www.unhcr.ch/>
- ⊗ UN Population Division <http://www.un.org/esa/population/>
- ⊗ UN Population Fund <http://www.unfpa.org/>
- ⊗ UN Human Settlements Program <http://www.unhabitat.org/>

PedF, katedra geografie 8

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Zakončení kurzu

- ⊗ 2 písemné testy (GEO obyvatelstva a GEO sídel)
 - ⊗ 1 test (GEO obyvatelstva) – st 11. 11. v 14:20 hod.
 - ⊗ 2 test (GEO sídel) – st 16. 12. v 14:20 hod.
- ⊗ Max. bodů = 50, min. 30 bodů
- ⊗ Obhajoba seminární práce na semináři

↓

Zápočet

↓

Závěrečná ústní zkouška ve zkušovém období

PedF, katedra geografie 9

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Geografie obyvatelstva = demografie?

- ☒ GO = jedna ze základních disciplín socioekonomické geografie, zabývá se:
 - ☒ vývojem prostorových struktur a jejich porovnáním,
 - ☒ velikostí a rozmístěním obyvatelstva,
 - ☒ analýzou složení (struktury) obyvatelstva,
 - ☒ dynamikou obyvatelstva (přiroz. měna, migrace, jiné druhy mobility),
 - ☒ hledáním kauzality populačních jevů a procesů,
 - ☒ demografie – zabývá se reprodukcí lidských populací a studiem demo-sociálních systémů, menší prostorový důraz, více biologický.

PedF, katedra geografie 10

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Předmět demografie

- ☒ Soubor poznávající zákonitosti vývoje demograf. systémů
- ☒ Sledování podmínek a důsledků celého procesu.
- ☒ Dělení na:
 - dem. analýza (jednotlivé složky systému)
 - dem. populace (země, kontinenty)
 - teoretická dem. (zákonitosti mezi jevy)
 - dem. metodologie (suma metod, statistika apod.)

PedF, katedra geografie 11

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Historie demografie

- ☒ První pokusy o vytvoření metodického konceptu studia se objevují koncem 19. století u **F. RATZELA** v jeho 2. díle Antropogeografie (1891 – Geografické rozložení lidstva).
- ☒ Výzkum v oblasti vědy začal naplno až po 2. sv. válce. Souvisí s mnoha faktory, jako je např. výrazný růst počtu obyvatel, rozsáhlé migrace, problémy výživy a hladu obyvatelstva rozvojových zemí a dále se vznikem světových i regionálních organizací (např. OSN, UNESCO, WHO aj.).
- ☒ Francouzská škola - **VIDAL DE LA BLACHE, J. BRUNHES** a další.
- ☒ Angloamerická škola - **J. I. CLARK, P. HAGGETT** a další.
- ☒ Německá škola - **K. RUPPERT, J. MAIER** a další.
- ☒ Sovětská škola - **POKŠIŠEVSKIJ, PIVOVAROV** a další.

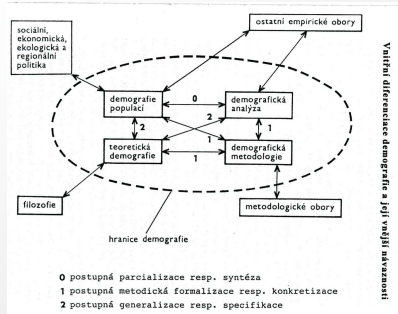
PedF, katedra geografie 12

Vývoj demografie v ČR

- ▣ Prvním demografickým dílem v Čechách a na Moravě byla dvanáctidílná publikace statistika **Josefa Antonína Rieggera (1742 - 1795)** vydaná koncem 18.st., která popisovala obyvatelstvo Čech.
- ▣ **František Palacký, Jan Palacký**
- ▣ **Antonín Boháč (1882 - 1950)** – zakladatel české demografie.

V současné době

- ▣ Z. Pavlík, J. Korčák, M. Hampl, J. Rychtaříková (PřF UK), F. Koschin (VŠE), J. Vencálek (PřF UO), Petr Chalupa (PedF MU Brno).

Demografická data

1. Sčítání lidu (Census)
2. Běžná evidence přirozené měny
3. Běžná evidence migrací
4. Zvláštní (výběrová) šetření (Mikrocensus, Agorcensus)
5. Populační registr (Registr obyvatelstva)

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Sčítání lidu

- ☒ Nejstarší statistická akce v lidských dějinách.
- ☒ Probíhalo již v Babylonu, Římě, Řecku, Palestině.
- ☒ První sčítání měly různé nedostatky – evidování byli pouze muži, otroci se počítali mezi majetek.
- ☒ V polovině 19. století byly vytvořeny v Belgii první zásady sčítání lidu (**Adolf Lambert Quetelet**), což to vedlo k založení Mezinárodního statistického úřadu (www.cbs.nl/isi/).

PedF, katedra geografie 16

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Sčítání lidu

- ☒ V České republice jsou demografická data dostupná na Českém statistickém úřadu (ČSÚ, www.czso.cz).
- ☒ První sčítání na našem území 13.10.1753 patent **Marie Terezie**. Bylo stanoveno, že sčítání bude probíhat v tříletých intervalech, po duchovní i světské linii.
- ☒ Desetileté intervaly byly zavedeny roku 1869.
- ☒ V současnosti provádí sčítání lidu ČSÚ, přičemž poslední sčítání proběhlo v roce 2001. Další bude v roce 2011.
- ☒ Upravuje jej zákonná procedura – Zákon č. 296/2009 Sb. o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

PedF, katedra geografie 17

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Evidence přirozené měny

- ☒ Nejstarší matrika u nás pochází z 1. poloviny 16.století.
- ☒ Josef II. zavedl roku 1784 matriční patent, který vedením matrik pověřil světské úředníky.
- ☒ V současnosti se na matrikách měsíčně vypisují Hlášení o narození, o ukončení těhotenství, potratech a o úmrtí.
- ☒ Na matrikách v místě oddání se evidují sňatky.
- ☒ Rozvody eviduje Ministerstvo spravedlnosti.
- ☒ Kromě statistických ročenek lze některá data nalézt i na Ministerstvu zdravotnictví (nemocnost, sebevraždy, potraty) a v Demografické ročence OSN (mezinárodní statistika).

☒ Pro vedení evidencí jsou důležité přesné definice.

PedF, katedra geografie 18

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Běžná evidence migrací

- ☒ V České republice je evidence vnitřní migrace založena na povinném přihlašování k trvalému pobytu.

To s sebou přináší problémy:

- ☒ Ne každý žije tam, kde je přihlášen.
- ☒ Kromě Prahy (respektive městských obvodů v Praze) se neeviduje stěhování uvnitř obcí.

PedF, katedra geografie 19

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Cizinci v ČR

- ☒ Pobyt cizinců v ČR se řídí zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, a zčásti také zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších úprav.
- ☒ Za cizince se podle zákona považuje osoba, která nemá české státní občanství (resp. ani jedno z jejích státních občanství není české).
- ☒ K 31. 7. 2009 bylo evidováno v ČR **439 762** cizinců, z toho **176 508** cizinců s trvalým pobytem, **263 254** cizinců s některým z typů dlouhodobých pobytů nad 90 dnů.
- ☒ Evidence – Ministerstvo vnitra ČR

PedF, katedra geografie 20

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Zvláštní výběrová šetření

- ☒ Zvláštní (výběrová) šetření (mikrocensus) se provádí u skutečností, které se nevyplatí zkoumat u celé populace.
- ☒ Proto se provádí šetření pouze u vybraného vzorku obyvatelstva, jehož výběr musí být reprezentativní (poměr jednotlivých složek obyvatel musí odpovídat skutečným poměrům).

PedF, katedra geografie 21

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Ukazatelé používané v demografii

- ▣ *Míry* – do jmenovatele se používá průměr jednotek z krajních stavů časového intervalu nebo rovnou průměr jednotek ze středu intervalu, např. střední stav obyvatelstva, který se počítá k 1.7. každého roku.
- ▣ *Kvocienty* – mají ve jmenovateli celý exponovaný soubor jednotek, u kterých sledovaná událost může nastat, bere se počet jednotek na počátku časového intervalu, kvocienty mají charakter pravděpodobnosti.
- ▣ *Poměrná čísla srovnávací (indexy)* – podíl dvou absolutních čísel vymezených odlišně časově nebo prostorově, např. podíl počtu obyvatel v různých letech nazveme indexem růstu obyvatel.

PedF, katedra geografie 31

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Ukazatelé používané v demografii

- ▣ *Obecné (celkové)* - zahrnují celou populaci.
- ▣ *Diferenční* nebo *specifické* – zahrnují pouze část. Specifické jsou vztaheny vzhledem k věku (specifické míry úmrtnosti podle věkových skupin), diferenční jsou vztaheny vzhledem k sociální nebo národnosti příslušnosti (diferenční plodnost žen podle vzdělání).
- ▣ Společnou proměnnou všech demografických ukazatelů je **čas**. Jednak rozlišujeme přesné časové určení události (zemřelí podle data narození) a její časovou vzdálenost od události předchozí (zemřelí podle dosaženého věku).

PedF, katedra geografie 32

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Pro dnešek vše!!!!

PedF, katedra geografie 33
